

УДК 342.7

Кельман М. С.,

michaylo_lviv@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4393-4626

д.ю.н., проф.,

професор кафедри теорії права та конституціоналізму,

Інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Кельман Р. М.,

rttrtr777r@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7704-2055

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму,

Інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА РОЛІ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ

Анотація. *Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що правове регулювання це регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів.*

*Поняття «регулювання» (від лат. *regulo* – правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось. На нашу думку, регулювати – це визначати поведінку людей та їх колективів, спрямовувати його функціонування та розвиток, надавати йому певних меж, цілеспрямовано його впорядковувати.*

Поряд із цим ряд науковців термін «регулювання» відносять лише до права як системи норм та деяких інших специфічних правових явищ (правовідносин, актів реалізації норм права). Вони не погоджуються з існуючим розумінням регулювання суспільних відносин як жорсткого і владного їх нормування державою, законом, оскільки, на їх думку, категорія «регулювання» не є тотожною примусу, жорсткому і владному припису. Норма права встановлює лише модель відносин, у якій суспільні інтереси повинні співвідноситись з інтересами членів суспільства, поряд з цим право широко використовує такі засоби впливу на поведінку людей, як стимулювання, заохочення, надання прав тощо.

Обґрунтовано, що для переходу до визначення правового регулювання необхідно зробити відповідні посилання на теорію права, яка надає роз'яснення поняттям «правового впливу» і «правового регулювання». Правовий вплив вважається більш широким поняттям, оскільки включає нормативно – організаційний вплив на суспільні відносини не тільки системи спеціальних юридичних засобів (тих, що безпосередньо регулюють ці відносини – норм права, правовідносин, актів реалізації і застосування права), а також і інших правових явищ – правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу тощо.

Запропоновано визначення правове регулювання — це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку», крім такого (власне регулятивного) впливу, право чинить також духовно-ідеологічний вплив на індивідуальну і суспільну свідомість (як у процесі правового регулювання, так і поза ним).

Проаналізовано «обмеження» і «заборони» саме як правові категорії. Досліджено етимологію слів «обмеження» і «заборона», їх співвідношення між собою та із суміжними і синонімічними поняттями, і запропоновано авторський варіант розуміння змісту і сутності вказаних понять.

Виокремлено низку особливостей, які характеризують обмеження і заборони як правові категорії (визначаються у нормативно-правових актах; встановлюються задля запобігання можливим проявам зловживання правом; пов'язані зі «звуженням» правового статусу особи; передбачають специфічну модель поведінки, зокрема обмеження – активну, тобто вчиняти лише те, що визначено межами; заборони – пасивну, тобто утримуватись від вчинення заборонених дій; виконують охоронну і захисну функцію суспільних відносин; їх недотримання супроводжується негативною реакцією держави).

Визначено поняття, ознаки, класифікацію та проведено системний аналіз обмежень і заборон як засобів правового регулювання. З огляду на аналіз словникової, довідникової, енциклопедичної літератури, а також фахових правових джерел, у статті сформульовано авторські дефініції «обмеження». Специфіка саме цих обмежень і заборон полягає в особливій сфері застосування (вони поширюються на фізичних осіб під час реалізації ними повноважень в межах державної служби); вони поширюються

на спеціальних суб'єктів (безпосередньо на осіб, що мають правовий статус державних службовців); їх застосування обумовлено спеціальною метою; їм притаманне специфічне, комплексне нормативно-правове регулювання; їх застосування забезпечене державним примусом.

Виявлені характерні ознаки, які притаманні обмеженням і заборонам у сфері правового регулювання: індивідуальний характер; превентивний характер; лімітуючий характер; примусовий характер; наявність спеціального суб'єкта; зв'язок з професійною діяльністю; зв'язок з деліктними нормами) та пояснено їх сутність.

Охарактеризовано нормативну основу визначення і застосування обмежень і заборон як засобів правового регулювання (матеріальне законодавство, процесуальне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти. Проведено класифікацію обмежень і заборон і запропоновано їх умовно поділяти на три групи (особисті, майнові та змішані).

Ключові слова: регулювання, обмеження, заборона, метод, правовий вплив, правове регулювання, правові категорії, саморегулювання, нормативне регулювання, індивідуальне регулювання.

Kelman M. S.,

muchaylo_lviv@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4393-4626

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism,

Institute of Law, Psychology and Innovative Education,

Polytechnic National University, Lviv

Kelman R. M.,

rtrtrt777r@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7704-2055

Graduate Student at the Department of Theory of Law and Constitutionalism,

Institute of Law, Psychology and Innovative Education,

Lviv Polytechnic National University, Lviv

APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ESSENCE AND ROLE OF LEGAL RESTRICTIONS

Abstract. *The analysis of scientific sources provides grounds to assert that legal regulation is the regulation of social relations carried out through law and the entire set of legal means. The concept of “regulation” (from Latin regulo – rule) implies organization, adjustment, and bringing something into conformity with something else. In our view, to regulate means to define the behavior of individuals and their collectives, to direct their functioning and development, to provide certain limits, and to organize them purposefully.*

Alongside this, some scholars relate the term “regulation” solely to law as a system of norms and some other specific legal phenomena (legal relations, acts of law implementation). They disagree with the existing understanding of the regulation of social relations as the rigid and authoritative norming by the state and law, as, in their opinion, the category of “regulation” is not synonymous with coercion, rigid, and authoritative prescription. The legal norm establishes only a model of relations in which social interests must be correlated with the interests of society members, and alongside this, law widely uses such means of influencing people’s behavior as stimulation, encouragement, granting rights, etc.

It is argued that to transition to the definition of legal regulation, it is necessary to refer to the theory of law, which provides explanations for the concepts of “legal influence” and “legal regulation”. Legal influence is considered a broader concept, as it includes the normative-organizational influence on social relations not only through a system of special legal means (those that directly regulate these relations – legal norms, legal relations, acts of implementation and application of law), but also through other legal phenomena – legal consciousness, legal culture, legal principles, law-making process, etc.

A proposed definition states that legal regulation is the authoritative influence on social relations carried out by the state through all legal means for the purpose of their organization, establishment, protection, and development. Besides such (regulatory) influence, law also exerts a spiritual-ideological influence on individual and social consciousness (both in the process of legal regulation and beyond).

“Restrictions” and “prohibitions” as legal categories have been analyzed. The etymology of the words “restriction” and “prohibition,” their relationship to each other and to adjacent and synonymous concepts, have been explored, and an original interpretation of the content and essence of these concepts has been proposed.

A number of features characterizing restrictions and prohibitions as legal categories have been identified (defined in normative legal acts; established to prevent potential abuses of law; associated with a “narrowing” of an individual’s legal status; presuppose a specific model of behavior; specifically restrictions entail active behavior, meaning to do only what is defined within limits; prohibitions entail passive behavior, meaning to refrain from doing prohibited actions; they perform a protective function in social relations; non-compliance with them is accompanied by a negative response from the state.

The concept, characteristics, classification, and a systematic analysis of restrictions and prohibitions as means of legal regulation have been defined. Based on the analysis of dictionary, reference, encyclopedic literature, as well as specialized legal sources, the article formulates original definitions of “restriction”. The specificity of these particular restrictions and prohibitions lies in their special area of application (they apply to individuals when exercising their powers within the civil service); they apply to specific subjects (directly to individuals who have the legal status of civil servants); their application is determined by a special purpose; they are characterized by specific, comprehensive normative legal regulation; their application is ensured by state coercion.

Distinctive features inherent to restrictions and prohibitions in the field of legal regulation have been identified: individual character; preventive nature; limiting aspect; coercive nature; the presence of a special subject; connection to professional activity; relation to delict norms, and their essence has been explained.

The normative basis for defining and applying restrictions and prohibitions as means of legal regulation has been characterized (substantive legislation, procedural legislation, sub-legislative normative legal acts). A classification of restrictions and prohibitions has been conducted, and it is proposed to conditionally divide them into three groups (personal, property, and mixed).

Key words: regulation, restriction, prohibition, method, legal influence, legal regulation, legal categories, self-regulation, normative regulation, individual regulation.

JEL Classification: K30, K40

DOI: 10.32782/2616-7611-2024-15-02

Постановка проблеми. Формування демократичного суспільства і правової держави тісно пов’язане з правовими обмеженнями. Права й свободи людини та громадянина є пріоритетними, але вони не є абсолютними і безмежними. Для підтримання стабільності в країні, забезпечення умов для існування кожного індивіда і поступального розвитку необхідна адекватна наявним умовам система обмежень прав і свобод.

Така основоположна ознака правової держави, як поділ влади, безпосередньо пов’язана з правовими обмеженнями. Розділити функції і повноваження гілок влади, значить, установити для кожної з них такі обмеження, які утримуватимуть законодавчі, виконавчі, судові органи і посадових осіб на всіх рівнях у конкретних межах, не даючи можливості свавілля.

На сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових обмежень. Це пояснюється інтегративним, узагальнювальним характером категорії, що є предметом розгляду. Але оскільки вона широко використовується в законодавстві на всіх рівнях і в правовій науці, то існує необхідність уточнення значення цього поняття.

Усі зазначені обставини свідчать про необхідність вироблення єдиного підходу до розуміння

сутності, ролі та умов ефективності застосування правових обмежень на всіх рівнях, а отже, і необхідності їх повного та всебічного аналізу.

Мета статті – аналіз семантичної сутності поняття «обмеження» у міждисциплінарному вимірі.

Стан наукового дослідження. Категорія «правові обмеження» досить широко використовується у законодавстві та юридичній літературі. Вона розглядалася правознавцями неодноразово як на загальнотеоретичному рівні, й у межах галузей і підгалузей вітчизняного права. Досліджуючи проблему ефективності правових засобів, торкалися теми правових обмежень М.І. Козюбра, В.Ф. Погорілко та А.П. Заєць. У зв’язку з видами правових норм та питань їх впливу на суб’єктів права характеризували обмеження П.М. Рабінович, Н.М. Оніщенко, М.В. Костицький, В.М. Горшенев. Ю.М. Оборотов, описуючи забороняючі норми права, співвідносить їх із обмеженнями.

У зв’язку з дослідженням механізму впливу права на суспільні відносини та умов підвищення ефективності даного впливу звертали увагу на правові обмеження такі автори, як А.М. Колодій, М.С. Кельман, Л.А. Луць, Р. Луцький, А.Ф. Крижанівський, Ю.М. Тодика. Вивчаючи умови ефективності законодавства, у низці робіт згадують

заходи обмежувального характеру С.П. Погрібняк, Р.А. Калюжний, О.І. Остапенко.

Безпосередньо правовим обмеженням, їх поняттю, функціям та проблемам ефективності впливу присвячено ряд робіт. Вони характеризують цю категорію як парну з правовим стимулом і обґрунтовують сутність, види та функції правових обмежень як інформаційно-психологічних засобів впливу права. Важливе значення має аналізований засіб у сфері здійснення влади. Більшість дослідників аналізують серед інших положень роль і місце правових обмежень у цій галузі (Є.В. Додін, О.О. Дудуров, С.М. Бобровник, М.І. Козюбра, В.Б. Ковальчук, Ю.Б. Ключковський, О.М. Мельник і т. д.).

Виклад основного матеріалу. Для того щоб розкрити поняття та особливості дії правового обмеження як методу правового регулювання, на нашу думку, необхідно розпочати саме із визначення поняття правового регулювання, особливостей, складу та інших, на перший погляд, скритих особливостей.

Харківський науковець І. Сирота зазначає: «... ми переконані, що у сучасному правовому просторі, ефективно використовуються процеси регулятивного спрямування і цілком закономірно вони позначені і зв'язно охарактеризовані через відповідні категорії. А, ці категорії, що пов'язані з процесом регулювання, наділені системними властивостями і утворюють понятійний ряд правового регулювання. У складі зазначених систем між її складовими відбуваються дуже суттєві та еволюційні зрушення. Відомо, що демократична система назагал інформацію має сприймати ззовні, використовуючи її для своєї модернізації для переходу у наступний етап, більш якісний, при цьому на кожному оновленому етапі основним завданнями є збереження стійкості, єдності, рівноваги при цьому для підтримки своєї ідентичності постійно модернізувати свої складові елементи та структурні складові. Зазначені завдання можна вирішити, за однієї умови, регулювання зовнішнє має виступати як єдиний процес, що є фазою впорядкування та функціонування цієї системи» [1, с. 23].

Для більш адекватного розуміння самого терміну «регулювання» маємо зазначити, що наукові категорії є визначальним мірилом світоглядності самої правової науки, вони дають можливість більш ґрунтовно окреслити різні складові досліджуваних об'єктів, а також явищ та процесів та явищ правової реальності, власне вони мають бути насамперед зрозумілими, конструктивними

і містити характерні для них відповідні ознаки, які властиві цим поняттям. Аналіз наукових джерел дає нам підстави окреслити основні дефініції, які мають безпосереднє відношення до розкриття поняття «регулювання». Тому ми насамперед маємо уявити для себе такі поняття, як: регулювання, індивідуальне регулювання, саморегулювання, правове регулювання, нормативне регулювання. Ми переконані, що детальний науковий аналіз перерахованих правових категорій дасть переконливі аргументи уявити їх на належному теоретико-методологічному рівні. І поза сумнівом виокремить їм належне місце у системі сприятиме визначенню їх місця у системі інших наукових категорій. Ми є свідками того, що ця проблематика має неабияку теоретичну та практичну цінність у державотворчих та правотворчих процесах, особливо в умовах воєнного стану.

Насамперед слід дати саме визначення регулювання. У юридичних словниках ми зустріли різну інтерпретацію: підкорятися певному порядку, правилу; встановлювати правильну та вкрай необхідну для певної роботи взаємодію частин апарату, механізму, пристрою; щось робити для того, щоб отримати певні показники тощо [2, с. 480].

Автори підручника за загальною редакцією професора М. Козюбри наголошують: «Для спільного проживання у соціумі умовою була відповідна поведінка індивіда, при цьому на неї впливали й інші фактори та обставини. Крім того на особу здійснювався вплив різних засобів. Власне цей процес цілеспрямованого, безпосереднього впливу на поведінку людей виокремлює поняття соціального регулювання» [3, с. 80].

У юридичному словнику зазначається, що правове регулювання – регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів [4, с. 589].

Сам термін «регулювання» походить від латинського слова і в буквальному розумінні означає (правило), тобто означає приведення чогось у відповідність з чимось. Ми переконані що регулювати це впливати, визначати відповідну поведінку людей та їх осередків, при цьому спрямовуючи такий вплив на розвиток та ефективне функціонування, а також впорядкування та визначаючи перспективи подальшого буття. Зазначену думку поділяють і автори підручника за редакцією професора В. Копейчикова, підкреслюючи, що: «термін «регулювати» визначає чіткі кордони, окреслює поведінку людей, визначати у суспільних відносинах належний порядок, ста-

більність, відповідну впорядкованість, і найголовніше визначати напрями подальшого прогнозованого розвитку» [5, с. 217].

Аналіз наукових джерел дає нам підтвердження, що деякі учені про термін «регулювання» ведуть дискусії щодо того, що відносять його лише до феномену права як системи правових норм та до деяких інших відповідних правових явищ скажімо (правовідносин, актів реалізації норм права). Виникає питання, чому вони дотримуються таких поглядів і не сприймають регулювання суспільних відносин як впливового нормування з боку владних інститутів (держав, закон). На їхнє переконання оскільки, категорія «регулювання» не слід порівнювати з примусом, жорстким і владним приписом. Правова норма визначає лише модель відносин, і цілком закономірно, що у ній потреби, інтереси суспільні мають співвідноситись з інтересами усіх членів суспільства, окрім цього право як багатогранне явище використовує різноманітний інструментарій для впливу на поведінку людей, як заохочення, стимулювання, надання пільг, прав [6, с. 9–16].

Ми, цілком поділяємо думку сучасних вітчизняних учених, що пізнання категорії «регулювання» це процес, який вимагає усвідомлення, кристалізації його сутності. Звісно тут нам не обійтися без такого аспекту щодо розуміння сутності регулювання як звичаї, традиції, менталітет певної країни, які цілком логічно визначають межі правового усвідомлення предмета аналізу. Вивчаючи сутність процесу регулювання, враховуються традиції даної держави і використовується вже існуючі знання про предмет дослідження.

Але для переходу до визначення правового регулювання необхідно зробити відповідні посилання на теорію права, яка надає роз'яснення поняттям «правового впливу» і «правового регулювання». Ми стоїмо на позиціях, що правовий вплив є дещо ширшим поняттям, тому, що включає як нормативний так і організаційний вплив на відповідні суспільні відносини і не тільки системи юридичних засобів (тих, що безпосередньо регулюють ці відносини – норм права, правовідносин, актів реалізації і застосування права. Адже вже своїм існуванням право впливає на поведінку людей, тобто має певний юридичний вплив виховного, інформаційного та іншого характеру (крім регулятивного). Як культурна та інформаційна цінність право визначає діяльність людей, вводить її в межі цивілізованих суспільних відносин. Тобто, правовий вплив – це не

тільки чисто нормативний (регулятивний), але і психологічний, ідеологічний вплив на почуття, свідомість і дії людей (інформаційний та ціннісно – орієнтаційний вплив права) [7, с. 16–18].

На думку П. Рабіновича: «**правове регулювання** — це діяльність, яка здійснюється державно-владними інститутами при допомозі юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх закріплення, упорядкування, охорони та розвитку» [8, с. 165].

Це процес, який передбачає різноманітні засоби регулювання використовуючи при цьому інститути, що наділені специфічними повноваженнями з метою регулювання відносин між різними суб'єктами.

Предмет регулювання (суспільні відносини) до окресленої структури відносять мету, завдання та результат, які потребують відповідного регулювання, та на які спрямовані дії суб'єктів регулятивного впливу та юридичні факти, які зумовлюють процес регулювання. Аналіз наукової літератури дає підстави визначити предмет регулювання: до них ми відносимо юридично значущі відносини, що мають стійкість подій та дій; державно-правовий контроль припускається; визначають не тільки внутрішню, а й зовнішню потребу щодо регулювання.

Харківський правознавець О. Куракін наголошує , що предмет правового регулювання, це не тільки фактичні суспільні відносини, а відповідний правопорядок, який встановлюється у відповідній сфері об'єкта правової регуляції [9, с. 20]. Наступна позиція під предметом слід розуміти те, що регулює право, тобто певні види суспільних відносин, які є складною, багатоаспектною категорією. Прихильники такого підходу приділяють увагу структурі предмета правового регулювання, до якої належать такі елементи: відповідні суб'єкти – індивідуальні та колективні; поведінка, вчинки, дії; об'єкти (предмети, явища); соціальні факти (події, обставини) [3, с. 266].

«Автори підручника «Загальна теорія права» цілком резонно зазначають, що спектр суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, не є постійним; він може змінюватися залежно від потреб суспільства» [3,с.98],

Ми переконані, що до предмета правового регулювання можемо віднести лише ті відносини, що регулюватися правом і потребують такого регулювання,. Властиво право не може регулювати думки людей, а також інші вияви їх поведінки, і ті, що не піддаються фіксації [10, с. 228].

Авторський колектив підручника у складі Є. Гіди, Є. Білозьорова, А. Завального та інших визначають предмет правового регулювання як конкретні вольові суспільні відносини та виділяють такі його властивості: вольовий характер; право регулює ті відносини, які потребують такого регулювання і є значимими для усіх без винятку [11, с. 101].

Ю. Ведерніков та А. В. Папірна у своєму підручнику наголошують щодо предмета правового регулювання, що йому належать якісно однорідні суспільні відносини, які регулюються правовими нормами [12, с. 138].

Суб'єкт, об'єкт, зміст, динамічні фактори як елементи допомагають нам розмежовувати предмет правового регулювання однієї галузі від іншої. Тому предмет правового регулювання слід розглядати як визначальний критерій системи права, який доповнюється відповідним методом правового регулювання [13, с. 130–131].

Отже, поняття правового регулювання є багатостороннім та може бути розглянуте із багатьох сторін, але необхідно погодитись із тим, що все ж таки, це процес регулювання відносин, які існують та виникають у суспільстві, та це регулювання здійснюється саме завдяки праву. І з цього розуміння випливає предмет правового регулювання, під яким розуміється сукупність однорідних суспільних відносин, які регулюються встановленими нормами права. Безпосередньо предмет правового регулювання вказує на групу правових суспільних відносин, які піддаються регулюванню. Є й інші позиції щодо визначення поняття предмета правового регулювання, які будуть наведені нижче, але при тому, критично різних визначень немає.

Проблема використання правових обмежень як правових засобів та способів, є фактично загальнотеоретичною, оскільки саме визначення та розуміння слова «обмеження» у юриспруденції використовується у багатьох значеннях. До прикладу, його використовують і по відношенню до права в цілому, у випадках розгляду права як фактору обмеження свободи [14, с. 36]

Також, правові обмеження можуть розглядатися у відношенні до багатогранних режимів правового регулювання, у даному випадку під режимом розуміється наявність визначених контрольних параметрів, що обмежують той чи інший спосіб правового регулювання [15, с. 98]. Тобто у самому загальному розумінні правові обмеження – це всі ті юридичні інструменти, завдяки яким задовольняються інтереси суб'єктів права, які забезпечу-

ють досягнення поставлених правових цілей. До правових обмежень, які використовуються правом задля правового регулювання можна віднести правові норми та принципи права, договори, юридичні факти, суб'єктивні права та свободи, юридичні обов'язки, приписи, заборони, покарання та інші. Не залежно від галузевого відношення того чи іншого правового обмеження, їх притаманні ряд особливостей та ознак. До них можна віднести те, о вони виражають юридичні досягнення цілей правового регулювання шляхом встановлення певних кордонів, меж, які обмежують свободу поведінки. Також, до ознак можна віднести те, що правові обмеження забезпечені юридичною силою, та гарантуються державою. Отже, доцільно сказати, що правовим обмеженням притаманні й соціальні риси. Тобто, правові обмеження є соціальними регуляторами суспільних відносин. Правові обмеження своєю дією показують можливості права, його потенціал у регулюванні суспільних відносин, а також потенціал у задоволенні різних видів потреб. Соціально-політичний сенс постановки проблеми правових обмежень, полягає у тому, що вони є не тільки соціальною необхідністю, але й те, що вони є певним видом об'єктивної законності, яка завдяки ефективному вирішенню цілей, які стоять перед ними, виражають цінність права як особливого регулятора соціальних відносин [16, с. 43–45].

На практиці, правові обмеження використовуються у чітко встановленому порядку, завдяки чому досягається вирішення економічних, політичних, соціальних, трудових, цивільних та інших задач, які потребують вирішення та врегулювання перед суспільством та державою. Система правових засобів впливають на суспільні відносини шляхом встановлення певних кордонів, меж, лімітів, які і створюють певний інструмент, або механізм правового обмеження. Правові обмеження містять такі властивості, та мають у своєму арсеналі такий набір інструментів, які не були притаманні першим соціальним регуляторам, таким як, звичаї, принципи моралі, або релігійні норми. Тим більше, в результаті науково – технічного прогресу, розвитку виробництва, та сфери інтелектуальних технологій показує необхідність та цінність застосування правових обмежень, як одного із основних інструментів. Отже, правові обмеження, є головним інструментом, який забезпечує нормальне функціонування всього суспільства, та ефективність соціального управління [17, с. 172–173]. Саме

тому, правильний вибір меж правового регулювання, має виключати помилкове використання правових обмежень, для тих відносин, які потребують якісно інакшого соціального регулювання.

Важливу роль правові обмеження грають при їх застосуванні у процесі правотворення. Правові обмеження у цьому випадку переходять у спеціально юридичну форму, та сам термін правових обмежень починає виражати юридичну інформацію, яка може використовуватися у процесі законодавства на декількох рівнях. Саме тому, необхідно дослідити вплив правових обмежень у законотворчості. Отже, правові обмеження передбачаються безпосередньо у статтях та нормах законодавства. Їх закріплення відбувається через різні форми виразу, такі як: заборони, приписи, обов'язки, покарання, недопущення та інші. Правові обмеження можуть бути обмеженнями, навіть у випадках відсутності самого слова «обмеження». У даному випадку, обмеження виступає не як синонім, а як родове поняття. До прикладу стаття 3 Конституції України, яка зазначає обов'язком держави є забезпечення прав та свобод громадянина. У наведеному прикладі, «обов'язок» є «обмеження», для держави, так як вона не має вчиняти ті чи інші дії, або бездіяльність, які можуть спричинити порушення прав та свобод, що знаходяться під охороною [18].

Другою особливістю використання правових обмежень у законотворчій діяльності, є можливість їх введення у дію правових обмеження не прямим шляхом. Тобто, мається на увазі те, що не обов'язково використовувати терміни обов'язку або заборони, або обмеження, щоб ввести у дію певне обмеження. Особливими словниковими формулюваннями, такими як «не може мати», «обіймати посаду», «за винятком», «окрім» можна або посилити або пом'якшити (або скасувати обмеження). Як приклад наведемо 103 статтю КУ, де наголошено на тому, що глава держави не може мати іншого представницького мандату, або обіймати посаду в органах влади, інших організаціях, що має на меті одержання прибутку [19]. У згаданій статті вислів «не може мати» встановлює обмеження. Прикладом пом'якшення обмеження, є положення законодавства про народних депутатів, які не мають займатися роботою, яка є оплачуваною, крім викладацької, наукової діяльності у вільний від виконання обов'язків народного депутата час. У цьому випадку «за винятком», є пом'якшенням вже встановленого правового обмеження.

Ще однією особливістю використання правових обмежень у правотворчій діяльності є те, що «обмеження» використовуються у назвах цілих правових актів, законів, кодексів, а також для назви розділів, статей та пунктів. Таке використання самого терміну «обмеження» надає можливість як законотворцю, та і суб'єктам, які стикаються із тим чи іншим актом в процесі суспільних відносин, суттєво зменшити випадки повторень, або неправильного розуміння суті правової норми. Виступаючи як форма зжатої правової інформації, поняття правового обмеження дозволяє замінити собою багато численні юридичні терміни, які несуть у собі єдину регуляційну мету. Наприклад, Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», Закон України «Про обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв», Закон України «про санкції», стаття Закону України «Про статус народного депутата України», – народний депутат не має права, та інші. Сучасне Українське законодавство має велику кількість нормативно правових актів, які використовують різні форми виразу «обмежень» у назвах статей, розділів, або цілих нормативно правових актів. Окрім національного законодавства, обмеження у назвах нормативно – правових актів використовуються і на міжнародній арені. Найбільше поширення дані юридичні засоби отримали відображення у Всезагальній Декларації прав людини, Міжнародних пактах про економічні, соціальні та культурні права. До конкретних прикладів можна навести: «Конвенція про обмеження тривалості робочого часу на промислових підприємствах до 8 годин на день та 48 годин на тиждень», «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї». Також використання обмежень має місце і у міжнародних нормах, до прикладу останні зміни, що були внесені згідно цього акту у законодавство США, є: заборони щодо здійснення операцій з проведення фінансових операцій де фіксуються терміни з назвами компаній, які перебувають під санкціями.

Висновок. На сьогодні в науці існують різні підходи до розуміння сутності та ролі правових обмежень. Це пояснюється інтегративним, узагальнювальним характером категорії, що є предметом розгляду. Але оскільки вона широко використовується в законодавстві на всіх рівнях і в правовій науці, то існує необхідність уточнення значення цього поняття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник. Х. : Одісей. 2001. 420 с.

2. Словник української мови в 11 томах, Том 8. 1977 /Білодід І. К. та ін. Місце видання: Київ : «Наукова думка». С. 480. Джерело: twirpx.com toloka.to/t42380/

3. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К. : Ваїте, 2015. 392 с.

4. Юридичний словник / За ред. Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. К. : Головна редакція Української рад. енцикл. АН України РСР, 1974. С. 589.

5. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.

6. Тарахович Т.І. Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. 2010. Випуск 49. С. 9–16.

7. Платоненко О. С. Правове регулювання суспільних відносин: теоретичні основи. Заборони засоби регулювання суспільних відносин // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 16–18

8. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

9. Куракін, О. М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 40 с.

10. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

11. Теорія держави і права : [підруч.] / [Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. та ін.] ; за заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 260 с.

12. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : [навч. посіб]. К. : Знання, 2008. 333 с.

13. Процевський О. І. Заборона примусової праці як складова принципу свободи праці. *Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Право*. 2014. Вип. 22. С. 30–40.

14. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18. doi:<https://doi.org/10.18524/24112054.2022.46.257802>.

15. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева. Х. : Право, 2009. 128 с.

16. Полянський Т. Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) : монографія. Київ: Ред. журн. «Право України» ; Харків: Право, 2013. 376 с.

17. Шимон О. М. Зарубіжний досвід правового регулювання та застосування обмежень і заборон як засобів запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 169–175.

18. Закон України «Про статус народного депутата України»: редакція від 11.10.2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993 3, ст. 17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12/print>

19. Закон про боротьбу із російським впливом у Європі та Євразії від 2017 року (CRIIEEA). URL: <https://www.congress.gov/crec/2017/06/12/CREC-2017-06-12-pt1-PgS3399-2.pdf>

REFERENCES:

1. Syrota I. M. Pravo sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini : Pidruchnyk . Kh. : Odisei. 2001. 420 s.

2. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 8, 1977. S. 480. / Bilodid I. K. ta in. Mistse vydannia : Kyiv. Vydavnytstvo : Naukova dumka. Dzherelo: twirpx.com toloka.to/t42380/

3. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk / Za zah. red. M.I. Koziubry. K. : Vaite, 2015. 392 s.

4. Iurydychnyi slovnyk / Za red. B.M. Babiia, V.M. Koretskoho, V.V. Tsvietkova, K. : Holovna redaktsiia Ukrainskoi rad. entsykl. AN Ukrainy RSR, 1974. S. 589.

5. Zahalna teoriia derzhavy i prava / za red. V.V. Kopieichykova. Kyiv : Yurinkom, 1997. 320 s.

6. Tarakhovych T.I. Pravove rehuliuвання ta pravotvorchist: spivvidnoshennia poniat. Derzhava i pravo. 2010. Vypusk 49. S. 9–16.

7. Platonenko O. S. Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: teoretychni osnovy. Zaboroni zasoby rehuliuвання suspilnykh vidnosyn // Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: aktualni problemy ta vymohy sohodennia. Materialy mizhnarodnoi naukovovo – praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia : Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna», 2017. S. 16–18.

8. Rabinovych P. M. Osnovy teorii ta filosofii prava: navch. posibnyk. Lviv : Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo», 2021. 256 s.

9. Kurakin, O. M. Mekhanizm pravovoho rehuliuвання: teoretyko-pravova model : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01 / MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2016. 40 s.

10. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko ta in.; Za red. d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, d-ra yuryd. nauk, prof., akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo, 2009. 584 s.

11. Teoriia derzhavy i prava : [pidruch.] / [Hida Ye. O., Bilozorov Ye. V., Zavalnyi A. M. ta in.] ; za zah. red. Ye. O. Hidy. K. : FOP O. S. Lipkan, 2011. 260 s.
12. Vediernikov Yu. A. Teoriia derzhavy i prava : [navch. posib]. K. : Znannia, 2008. 333 s.
13. Protsevskiy O. I. Zaborona prymusovoi pratsi yak skladova pryntsypu svobody pratsi. Zb. nauk. pr. Khark. nats. ped. un-tu im. H. S. Skovorody. Pravo. 2014. Vyp. 22. S. 30–40.
14. Biloskurska, O.V., & Fedorchuk, M.D. (2022). Normative-legal regulation of the exchange of constitutional rights and freedoms of people and citizens in the minds of the military camp in Ukraine. *Legal power*, 46, 7–18. doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>
15. Nastiuk V. Ya. Administratyvno-pravovi rezhymy v Ukraini : monohrafiia / V. Ya. Nastiuk, V. V. Bielievitseva. Kh. : Pravo, 2009. 128 s.
16. Polianskyĭ T. T. Zlovzhvannia pravom (zahalnoteoretychne doslidzhennia) : monohrafiia. Kyiv : Red. zhurn. «Pravo Ukraïny»; Kharkiv : Pravo, 2013. 376 s.
17. Shymon O. M. Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuвання ta zastosuvannya obmezhen i zaboron yak zasobiv zapobihannya administratyvnym pravoporushenniam, poviazanym z koruptsiieiu. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. 2018. № 3. S. 169–175.
18. Zakon Ukrainy «Pro status narodnoho deputata Ukrainy»: redaktsiia vid 11.10.2017 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. 3, st. 17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12/print>
19. Zakon pro borotbu iz rosiiskym vplyvom u Yevropi ta Yevrazii vid 2017 roku (CRIEEA). URL: <https://www.congress.gov/crec/2017/06/12/CREC-2017-06-12-pt1-PgS3399-2.pdf>

Стаття надійшла до редакції 12.02.2024